

Е.В. ПАВЛИШ, к.е.н.,
Донецький національний технічний університет

ПРЯМІ ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ: ДИНАМІКА, СТРУКТУРА ТА ОЦІНКА НАСЛІДКІВ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

За оцінками багатьох експертів Україна з перших років незалежності володіла великим потенціалом для того, щоб бути привабливою для інвестицій. Втім, у 1990-ті рр. та в перші роки другого тисячоліття Україна не спромоглась залучити значних обсягів іноземного капіталу. Притік іноземних інвестицій в Україну відбувся із запізненням у порівнянні з більшістю перехідних країн, включаючи Центральну Європу та СНД. Лише декілька країн з перехідною економікою, як-то країни Середньої Азії (Узбекистан і Таджикистан) та Білорусія, демонстрували гірші за українські показники. Ситуація почала змінюватись в 2005 році з покращенням окремих макроекономічних та структурних умов. За чотири роки Україна отримала прямих іноземних інвестицій майже в 3 рази більше, ніж за попередні 13 років незалежності.

Здавалося б, отримання таких значних ресурсів не могло не позначитись на характері економічного розвитку держави та повинно було б позитивно вплинути на її стійкість до кризових явищ у світовій економічній системі. Втім друга половина 2008 року продемонструвала низку традиційних для вітчизняної економіки проблем, таких як уповільнення темпів економічного зростання, перевищення пропозиції робочої сили над її попитом та інші. Цей факт свідчить про збереження актуальності проблеми залучення та використання іноземного капіталу в українській економіці.

У теорії економічного розвитку існує мало проблем, що породжували б стільки суперечливих думок і інтерпретацій, як питання про вигоди і недоліки іноземного капіталу. У різні часи питанням іноземного інвестування приділяли увагу багато відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників, таких як В. Кравцова [2], Р. Кірхнер [3], П. Саблук [6], Я. Жаліло [8] та багато інших вчених, результати роботи яких мали неocenний вплив на розуміння природи та наслідків міжнародної інвестиційної діяльності. Водночас, наявність економічних проблем визначає потребу в додатковому аналізі ситуації, що склалася в сфері іноземного інвестування в економіку України.

Таким чином, метою даної статті є аналіз динаміки й структури прямих іноземних інвес-

тицій та оцінка їх впливу на економічну систему України в сучасних умовах.

Класичний підхід до іноземного інвестування розглядає цей різновид вкладень як практично абсолютне благо. За винятком явно корумпованого «інвестування» через державні структури, капіталовкладень під гарантії держави, відмивання «брудних» грошей і деяких інших випадків, вважається, що іноземні інвестиції – благо для економіки країни-реципієнта. Практично всі сучасні економічні теорії розглядають накопичення капіталу як основний рушійний чинник економічного зростання. Інвестиції нерезидентів практично завжди, як вважалося досить довгий час, ведуть до зростання обсягу капіталу [1, с.7].

Проте з глобалізацією економіки подібний підхід довелося піддати істотній корекції. З'ясувалося, що безконтрольне інвестування аж ніяк не вело до соціального оптимуму, навпаки, може бути причиною економічної кризи. Припущення про практично абсолютну мобільність капіталу, праці і ресурсів, що були властиві багатьом представникам різних економічних шкіл та активно ними використовувалися, здебільшого не відповідають дійсності. Світова практика показала, що існують обставини, за яких іноземне інвестування повинно бути обмежене для суспільного блага. Основні з них [2, с. 22]:

- інвестиції у небажані для суспільства напрямки діяльності;
- безперспективність діяльності з макроекономічної точки зору;
- інвестиції у небажані для суспільства території;
- інвестиції, що погіршують ринкову структуру;
- інвестиції, що ведуть до зниження ефективності;
- інвестиції, що нечесно конкурують з вітчизняними;
- інвестиції, які здійснюються з метою усунення або обмеження конкуренції.

В цілому потоки ПІІ можуть пояснюватись двома ключовими мотивами: для нарощування експортних потужностей (експортно-

© Е.В. Павлиш, 2009

орієнтовані ПІІ) та для входження на внутрішній ринок.

Потоки ПІІ, що орієнтовані на експорт (так звані "вертикальні ПІІ"), призводять до міжнародного перерозподілу виробництва та збільшують експортні потоки [3, с. 5]. Такі інвестиції здійснюються переважно у вторинний сектор, тобто у промисловість, тоді як інші сектори економіки також можуть виступати потенційними одержувачами таких потоків, але в меншій мірі. Окрім очевидних наслідків на виробництво та зайнятість, цей тип ПІІ посилює експортну базу та веде до зростання міжнародної конкурентоспроможності. Це може призвести у довгостроковому періоді до сукупного покращення стану рахунку поточних операцій із зростанням прибутку від іноземної валюти.

Притік ПІІ, що орієнтовані на пошук ринку (так звані "горизонтальні ПІІ"), насамперед покликані сприяти розширенню діяльності компаній з метою обслуговування внутрішнього ринку [3, с. 6]. Це означає потребу у створенні інституцій, які можуть ефективно виконати це завдання. Можлива експортна мотивація не є головною причиною такого притоку, хоча характер таких прямих інвестицій може з часом змінитись. Часто такі ПІІ здійснюються у невиробничі сектори, тобто в третинний сектор.

Характер ПІІ, що орієнтовані на пошук ринку, щодо подальшого розвитку експорту та пропозиції іноземної валюти відрізняється від особливостей ПІІ, що спрямовані на експорт. ПІІ, що орієнтовані на пошук ринку, спрямовуються не тільки в банківський сектор, але й в інші сфери третинного сектора (наприклад, оптову та роздрібну торгівлю). Отже, слід обережно спостерігати за цими надходженнями ПІІ, оскільки вони потенційно можуть погіршити зовнішній баланс країни (дефіцит рахунку поточних операцій, обмінний курс).

Офіційно визначеними пріоритетними завданнями для іноземного інвестування економіки України є [4, с. 21]:

- виробництво товарів широкого вжитку з орієнтацією на підвищення якості життя, культури споживання;
- структурна перебудова економіки, створення сучасної галузевої структури на основі технологічного оновлення виробництва;
- подолання залежності України від імпорту;
- створення ринкової інфраструктури для більш ефективного просування товарів до споживачів;

Динаміку залучення іноземного капіталу у вітчизняну економіку подано в табл. 1.

Таблиця 1

Прямі інвестиції в зовнішньоекономічній діяльності України (наростаючим підсумком на кінець відповідного року, млн. дол. США) [5]

	Прямі іноземні інвестиції в Україну	Прямі інвестиції з України
2000	3875,0	170,3
2001	4555,3	155,7
2002	5471,8	144,3
2003	6794,4	166,0
2004	9047,0	198,6
2005	16890,0	219,5
2006	21607,3	243,3
2007	29542,7	6196,6
2008	35723,4	6198,6

Обсяги ПІІ в економіку України на душу населення збільшилися протягом останніх 10 років майже в 17 разів. Проте такий приріст забезпечено не тільки за рахунок збільшення обсягів інвестування, але й за рахунок змен-

шення населення країни [6, с. 64]. В географічній структурі залучених українською економікою прямих іноземних інвестицій в 2008 році переважають економічно розвинені країни (рис. 1).

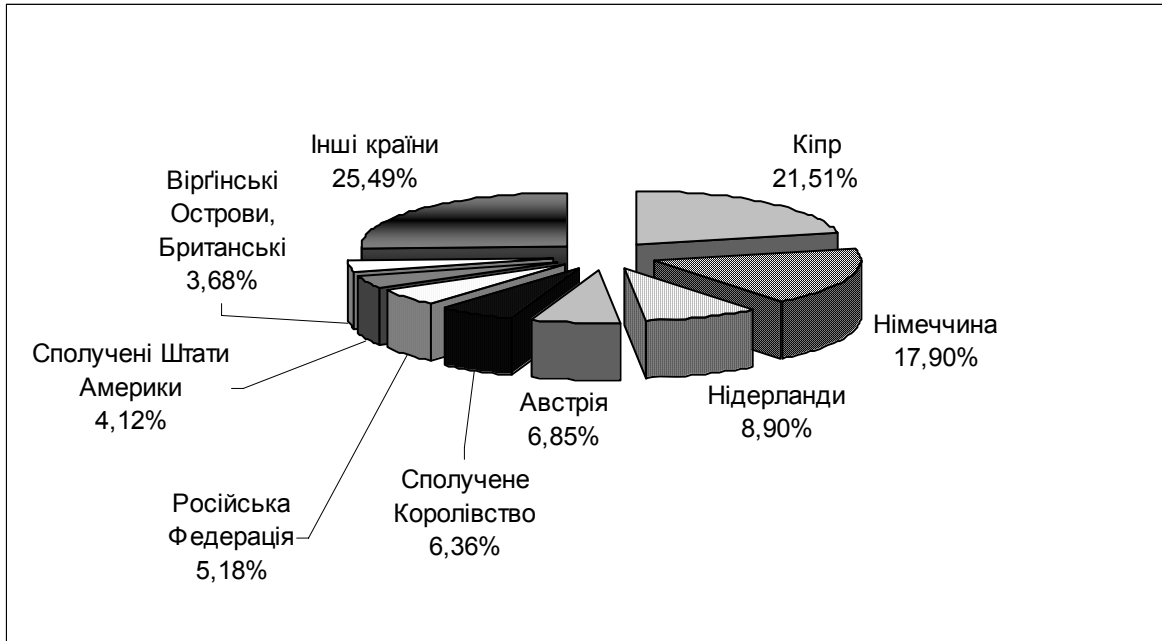

Рис. 1 Географічна структура ПІІ в економіці України в 2008 році (побудовано за [7])

Якщо порівняти темпи зростання обсягів ПІІ з усіх країн-донорів з темпами зростання ПІІ з Кіпру (рис. 2), можна побачити, що 2006

та 2007 роки практично давали їх щорічне подвоєння (річні темпи приросту вищі за 90%).

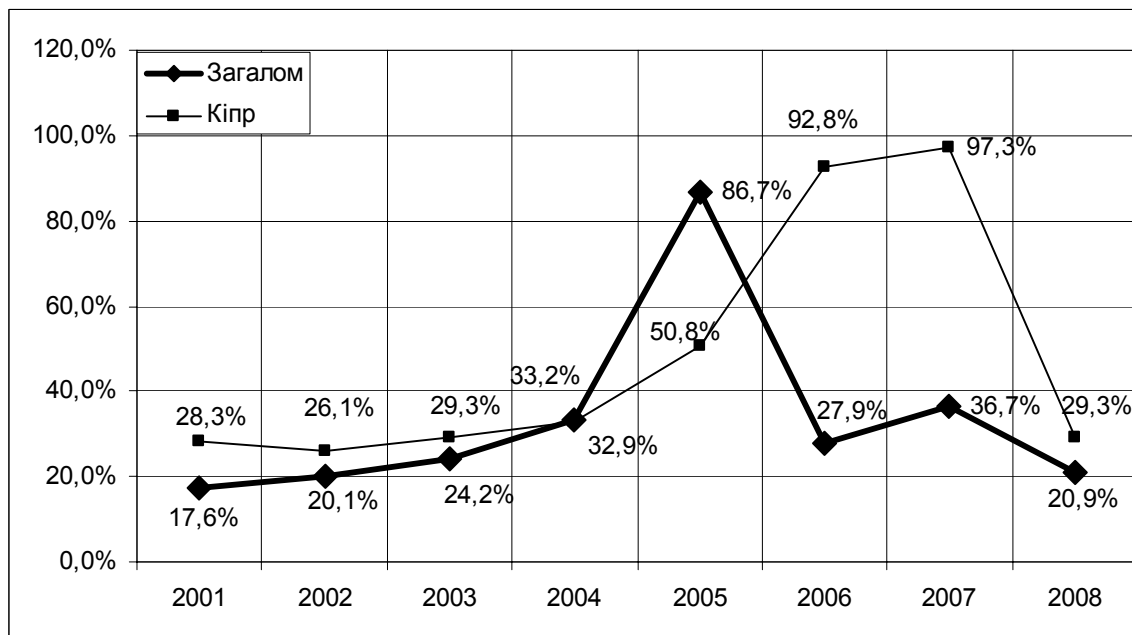

Рис. 2 Порівняння ланцюгових темпів приросту ПІІ з Кіпру із загальними ланцюговими темпами приросту ПІІ в Україні

(побудовано за оперативними даними з офіційного сайту Держкомстату України <http://www.ukrstat.gov.ua>)

Протягом 2001-2008 років лідерство серед країн-донорів, що вкладали свої кошти в українську економіку, декілька разів змінюва-

лось. Якщо до 2004 року лідером були США, то в 2005 році в лідери вийшла Німеччина, а вже з 2007 року на перше місце за обсягами

вийшов Кіпр. Почесне восьме місце займає й інша офшорна зона – Британські Віргінські острови (питома вага у загальному обсязі ПІІ – 3,68%). Ці дані з високим ступенем ймовірності свідчать про те, що майже чверть прямих іноземних інвестицій в Україні є іноземними лише за формальними ознаками, а насправді являють собою повернення вітчизняних капі-

талів, які були переведені за кордон з метою зниження податкового навантаження.

Розглянувши загальну динаміку ПІІ в економіку України та їх географічну структуру, перейдемо до галузевого огляду, який дозволяє підкреслити певні тенденції. На рис. 3 показано структуру ПІІ в економіку України в 2008 році за видами економічної діяльності.

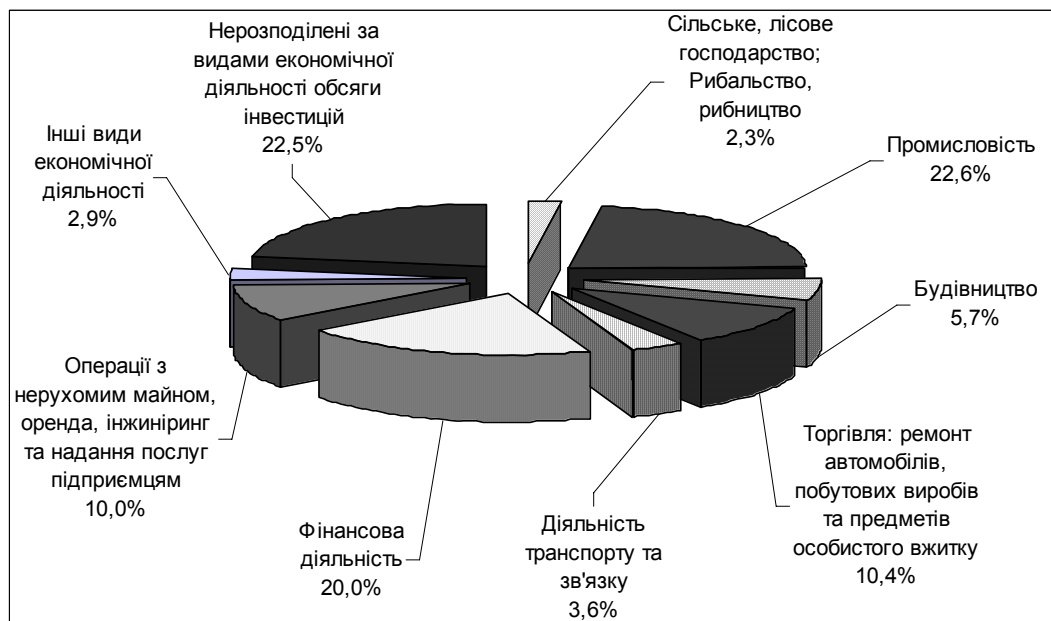

Рис. 3 Структура ПІІ в Україну за видами економічної діяльності в 2008 році (побудовано за [7])

Як бачимо, найбільші обсяги ПІІ накопичені в промисловості – 22,6%. Приблизно 20% ПІІ спрямовані у фінансову діяльність, 10,4% – в сферу торівлі, 10% – в операції з нерухомим майном. Якщо розглядати в динаміці питому вагу окремих видів економічної діяльності в загальному обсязі залучених ПІІ (рис. 4), можна побачити, що тенденцією останніх 5 років є стабільне зниження в ньому частки промисловості (майже в 2 рази, з 42,7% в 2004 р. до 22,6% в 2008 р.).

Якщо розглядати структуру ПІІ за галузями промисловості в 2008 році (рис. 5), можна побачити, що найбільші обсяги іноземних інвестицій отримало виробництво продуктів харчування, напоїв та тютюнових виробів (20,5% ПІІ в промисловість України). Далі йде металургія (16,8%), машинобудування (13,5%), добувна промисловість (12,4%), хімічна та нафтохімічна промисловість (11,8%).

Негативним можна назвати той факт, що

порівняно низьким є рівень іноземного інвестування в машинобудівну галузь, яка є локомотивом промислового розвитку більшості нових індустриальних країн.

В умовах технологічної відсталості іноземний капітал мав би прискорювати розвиток промисловості, давати економіці поштовх до подальшого прогресу. Статистика свідчить, що цей аспект іноземного інвестування в Україні не знаходить ані достатнього, ані взагалі будь-скільки істотного втілення. На рисунку 6 зображено динаміку фінансування інноваційної діяльності підприємствами України.

Графік наочно демонструє, що зростання обсягів фінансування інноваційної діяльності відбувається за рахунок внутрішніх джерел й практично не залежить від іноземних інвестицій, обсяг яких саме за цим напрямом є стабільно низьким.

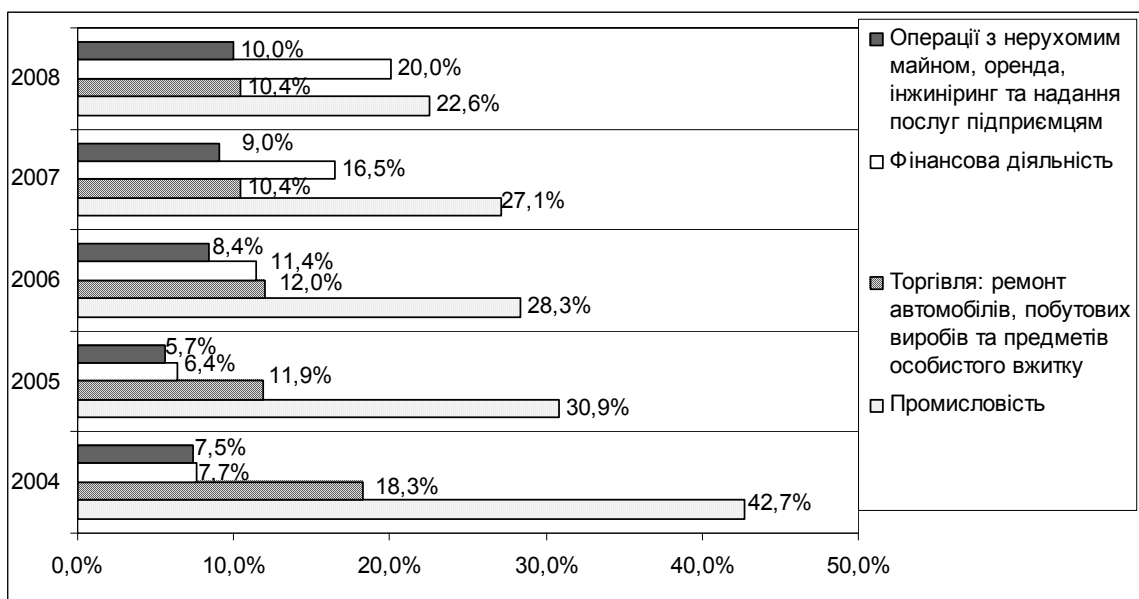

Рис. 4 Динаміка питомої ваги окремих видів економічної діяльності в загальному обсязі залучених ПІП в Україні в 2004-2008 рр.

(побудовано за оперативними даними з офіційного сайту Держкомстату України <http://www.ukrstat.gov.ua>)

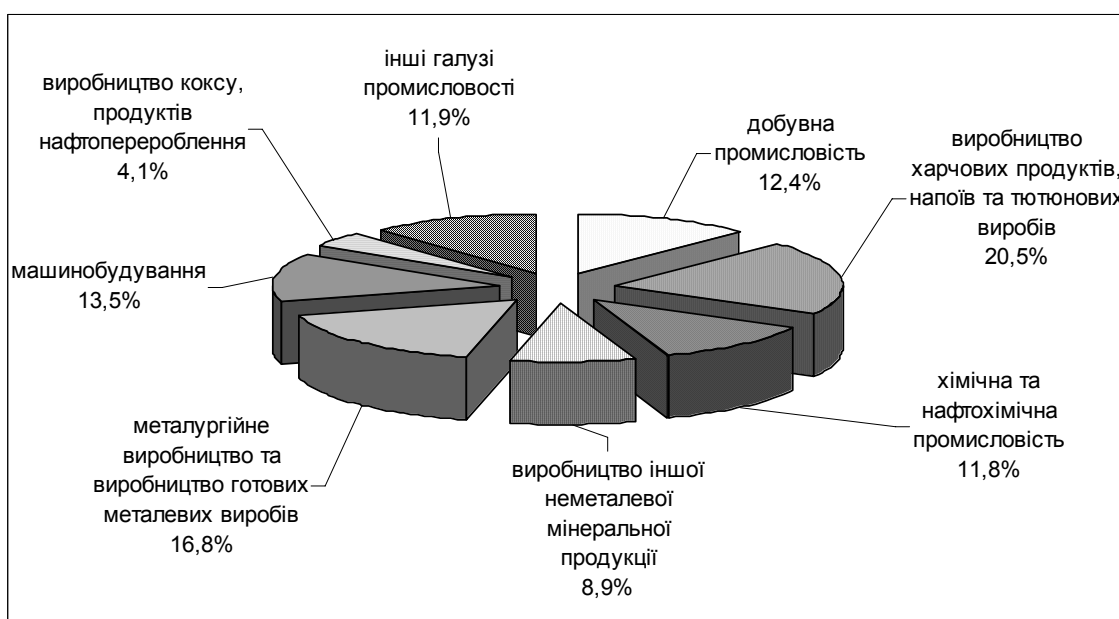
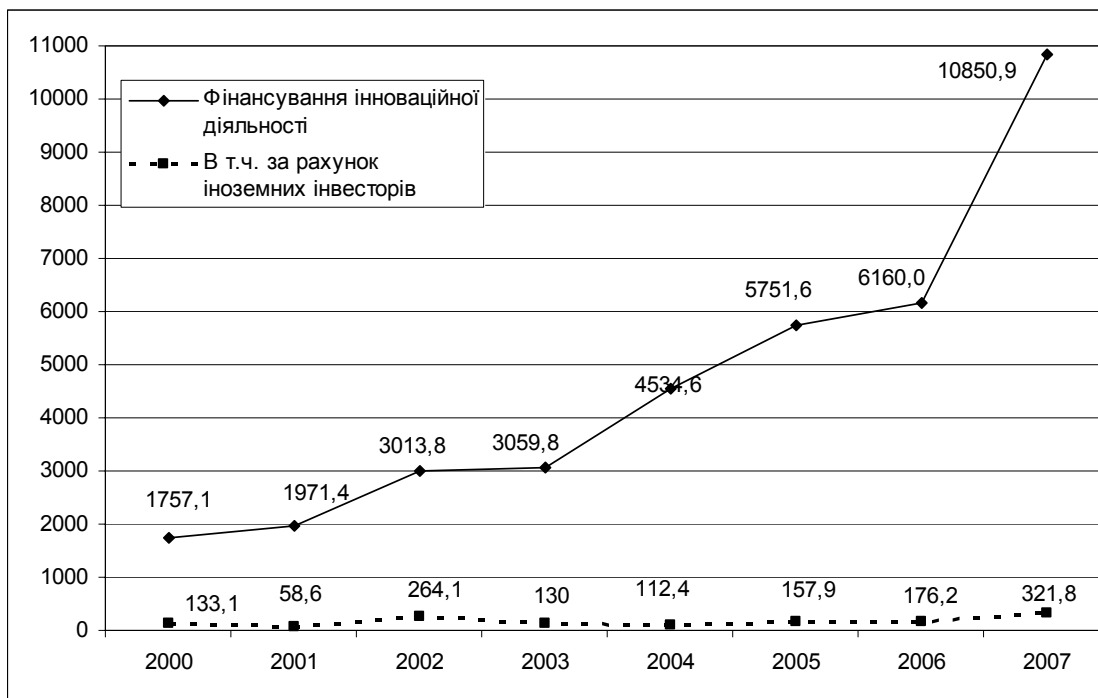

Рис. 5 Галузева структура ПІП в промисловість України в 2008 році (побудовано за [7])

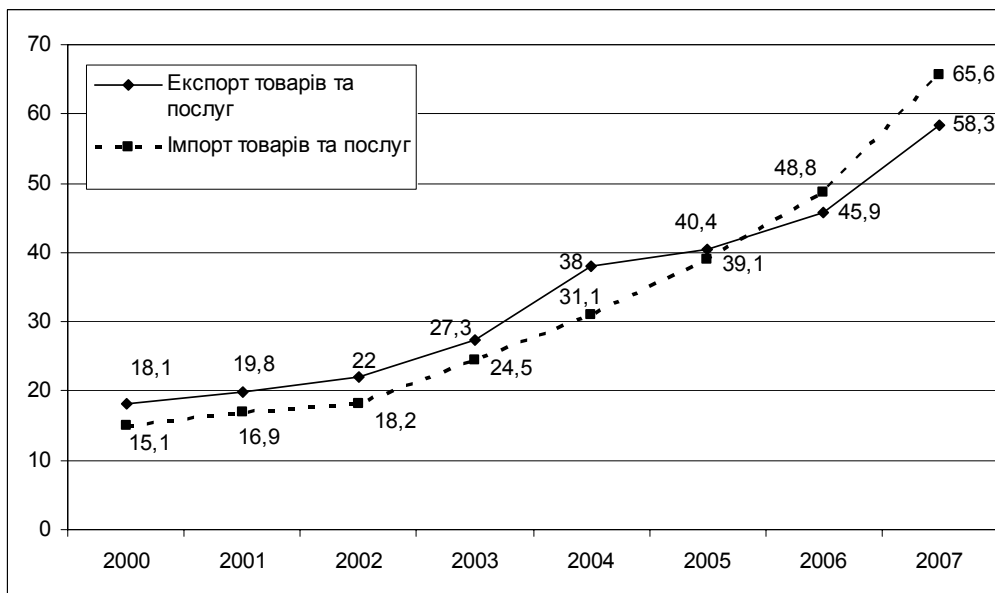
Значне перевищення темпів зростання іноземних інвестицій в невиконавчу сферу темпами зростання ПІП в промисловості дає підставу стверджувати, що в їх структурі переважають горизонтальні ПІП, спрямовані на освоєння вітчизняного ринку. І дійсно, на рис. 7

можна побачити, що різниця між обсягами експорту товарів та послуг та обсягами їх імпорту досягла від'ємного значення, що свідчить про зниження експортного потенціалу країни незважаючи на приплив іноземного капіталу.

Рис. 6 Фінансування інноваційної діяльності українських підприємств у факт. цінах, млн. грн.

(побудовано за оперативними даними з офіційного сайту Держкомстату України <http://www.ukrstat.gov.ua>)

Рис. 7 Обсяги експорту та імпорту товарів та послуг українськими підприємствами, млрд. дол.

(побудовано за оперативними даними з офіційного сайту Держкомстату України <http://www.ukrstat.gov.ua>)

Випереджальні темпи інвестування у сектори, які здійснюють перерозподіл сукупного продукту, над інвестиціями у виробництво останнього (промисловість і сільське господарство) посилюють ризики нестабільності фі-

нансової системи та інфляційний потенціал, який формується внаслідок перевищення сукупного попиту над пропозицією [8, с. 25]. Відбувається вплив інвестиційних ресурсів до секторів перерозподільчої групи, що зрештою

обумовлює посилення розриву темпів приросту попиту й пропозиції, відіграючи певною мірою проінфляційну роль.

Проведений аналіз дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. Значне збільшення припливу прямих іноземних інвестицій у 2005-2008 рр. в значній мірі пояснюється поверненням з-за кордону вітчизняних капіталів. Темпи залучення капіталу з розвинених країн залишаються стабільними і не демонструють похвалення.

2. Зростання іноземного капіталу в 2005-2008 рр. було зумовлене в першу чергу "горизонтальними" інвестиціями, спрямованими на освоєння внутрішнього ринку. Сама структура прямих іноземних інвестицій в 2005-2008 роках була одним із визначальних чинників погіршення стану платіжного балансу країни та перевищення імпорту товарів та послуг в Україну над їх експортом з України.

3. Прямі іноземні інвестиції в промисловість України значно поступалися за обсягами інвестиціям у третинний сектор, не вчиняючи бажаного впливу на експортний потенціал країни, що негативно впливає на рівень її міжнародної конкурентоспроможності.

4. Структура прямих іноземних інвестицій в промисловість України демонструє низьку привабливість для іноземних інвесторів високотехнологічних галузей промисловості. Таким чином, прямі іноземні інвестиції в Україні не виконують завдання прискорення її технологічного розвитку, а навпаки – "консервують" недосконалу структуру промисловості із переважанням галузей з низьким рівнем переробки.

5. Частка прямих іноземних інвестицій в фінансуванні інноваційної діяльності в Україні не є істотною. Іноземний капітал не виконує завдання стимулювання інноваційного розвитку вітчизняної промисловості і не відіграє істотної ролі в підвищенні ефективності економічної діяльності.

Отже, прямі іноземні інвестиції у вітчизняну економіку вчиняють на її розвиток майже всі можливі види негативного впливу. З іншого боку, в умовах економічної кризи альтернативи іноземному капіталу у вирішенні економічних проблем нашої країни не існує. За цих обставин першочерговим завданням стає рефор-

мування механізмів залучення іноземного капіталу, орієнтоване не тільки на його кількісні, але й на якісні параметри: критеріями повинні стати не обсяги інвестицій, а показники створення робочих місць та галузева приналежність продукції; перевага повинна надаватися проектам, які дозволяють використовувати в виробництві нові та вдосконалені технології, сприяють нарощуванню експортного потенціалу або заміщенню імпорту. Вирішення цього завдання уявляється перспективним напрямом подальшого дослідження.

Література

1. Аналіз впливу діяльності спільних та багатонаціональних компаній на фінансово-інвестиційний ринок України / Л.В. Руденко // Регіональні перспективи. – 2000. – №5. – С.6-12
2. Питання державного рестриктивного регулювання іноземних інвестицій в Україні / В.В. Кравцова, В.В. Радченко // Моніторинг інвестиційної діяльності в Україні. – 2000. – №1. – С. 20-23
3. Структура ПІІ в Україну та їх макроекономічні наслідки / Р. Кірхнер, В. Мовчан, Р. Джуччі // <http://ierpc.org/ierpc/papers/v18_ur.pdf>. – 11.04.2009
4. Основи інвестиційної діяльності / В. Шевчук, П. Рогожин. – К.: Освіта, 2006. – 286с.
5. Прямі інвестиції 1995-2009 рр. Офіційні дані Держкомстату України. // <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/zd/zd_rik/zd_u/pi_07u.html>. – 11.04.2009
6. Процеси міжнародного руху капіталів та участь у них України / П. Саблук, К. Пріб // Економіка України. – 2008. – № 8. – С. 56-67
7. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у 2008 році. Експрес-випуск Держкомстату України №34 від 16.02.2009 р. // <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2009/0209/34_pdf.zip>. – 11.04.2009
8. Тактичні пріоритети та стратегічні орієнтири економіки України. / Я. А. Жаліло [та ін.]; за ред. В. Є. Воротіна. – К.: НІСД, 2008. – 88 с.

Стаття поступила в редакцію 21.04.2009